

УДК (497.1)“1918/1944”(049.3)

Драгомир Бонџић*Институт за
савремену историју*

Милан Гулић, Краљевина Југославија и Дунав. Дунавска политика југословенске краљевине 1918-1944, Београд, Институт за савремену историју, 2014, 277 стр.

Почетком 2014. године у издању Института за савремену историју изашла је књига *Краљевина Југославија и Дунав: дунавска политика југословенске краљевине 1918-1941*, српског историчара најмлађе генерације др Милана Гулића. Књига представља уводну студију докторске дисертације *Дунав у југословенској политици према Совјетском Савезу 1944-1953*. одбрањене на Филозофском

факултету у Београду новембра 2012. У њој је на преко 250 страница детаљно обрађено дунавско питање и дунавска политика југословенске краљевине у периоду између два светска рата, у међународним оквирима, са спољнополитичког, војног, економског, трговачког и саобраћајног аспекта.

Дунав је, као и велики речни токови уопште, током историје имао велики и вишеструк, политички, економски, привредни, трговачки, саобраћајни и културни значај. Дунав је као друга по дужини европска река током векова спајао и раздвајао државе и културе, на њему се пловило, рибарило, трговало и ратовало, грађени су и рушени градови, тврђаве и мостови. На њему су се стицали и сукобљавали интереси приобалних држава, али и великих сила, за које је Дунав имао велики значај као пловидбени, саобраћајни и трговачки пут, али и линија војног продора и правац ширења политичког и економског утицаја. На обалама Дунава је почетком 19. века почело и стварање модерне српске државе, а за ову реку су касније везивани њени витални политички, економски и саобраћајни интереси. Преко Дунава је примана разноврсна помоћ и политички и културни утицаји, увожена и извожена роба, али преко ове реке су долазили и први војни удари на Србију у светским ратовима.

Из тако великог и вишеструког значаја Дунава произилази и оправдање за интересовање историчара за ову реку. Ипак, српски и југословенски историчари нису посвећивали велику пажњу овој теми и само су је дотицали и помињали приликом обраде ширих историографских тема, пре свега војних и спољнополитичких, а знатно мање економских и трговачких. Дунавом су се нешто више бавили писци из других научних и стручних дисциплина, као што је међународно право, економија, спољна трговина, речни саобраћај, итд.

Утолико је и посао колеге Гулића био тежи и захтевао је, поред ослонаца на ретке историографске радове, упознавање са обимном и разноврсном правном, трговачком, саобраћајном литературом, али и терминологијом, и на крају, детаљно и мукотрпно истраживање обимне и необјављене архивске грађе, несређене и расуте по бројним архивима и архивским фондovima. Зато је значајно поменути да је др Гулић приликом писања књиге спровео детаљна истраживања у осам архива у Србији (седам у Београду и један у Новом Саду) и том приликом прегледао скоро 40 архивских фондова, од тога највише, 24, у Архиву Југославије, а по неколико важних фондова и у Војном архиву, Архиву Србије, Дипломатском архиву, итд. У питању су фондови који су директно везани за истраживану тему

(Стална делегација Краљевине Југославије при Међународној дунавској комисији, Бердапска речна управа Текија-Кладово, Главна дирекција речног саобраћаја, Министарство саобраћаја Краљевине Југославије, Бродарски синдикат, итд.), али и бројни фондови и збирке у којима се само спорадично помињу питања везана за Дунав (Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије, Војска Краљевине Југославије, фондови разних министарстава и посланстава, итд.). У наведеној архивској грађи налазе се записници, извештаји, елаборати, реферати, преписка, планови, пројекти, уговори и правилници који говоре о разноврсним питањима истраживане теме. Поред тога, аутор је користио и 36 наслова објављене грађе, 12 наслова мемоара и дневника, 12 наслова штампе и периодике, и консултовао преко 120 наслова разноврсне литературе, како општег историографског карактера, тако и из области међународног јавног и трговачког права, међународних односа, економије, спољне трговине, саобраћаја, пловидбене технике, итд. Из тако обимне и садржајне изворне подлоге, произишла је и разграната и прегледна структура и квалитетан, научно утемељен и разноврстан садржај књиге.

Поред *Предговора* (стр. 7-11), књига садржи тринаест

хронолошко-тематских целина, и на крају *списак скраћеница* (стр. 256), *списак извора и литературе* (стр. 257-268), *регистар личних имена* (стр. 269-275) и *белешку о аутору* (стр. 277). У првој глави под насловом *Дунав: физичко-географски приказ* (стр. 13-16) аутор укратко износи основне физичко-географске карактеристике Дунава из којих произилази и значај ове реке. Са 2.850 километара дужине, при чему је преко 2.500 километара пловно, Дунав је друга река у Европи, која спаја средњу Европу са Црним морем. Чињенице да је у периоду између два светска рата 12,5% укупне дужине Дунава пролазило кроз Југославију, да је у том делу био потпуно плован и да се у том делу налазио Ђердапски сектор, који је био најужи и најтежи за пловидбу, давале су посебан значај и улогу Краљевини Југославији у решавању дунавског питања.

Аутор је укратко у другој глави *Кнежевина/Краљевина Србија и Дунав* (стр. 17-20) подсетио да је Дунав имао велики значај и за српску државу, која је управо на његовим обалама почела да се формира почетком 19. века. Средином тог века је на Париском конгресу по први пут успостављена слобода пловидбе, створена су прва међународна тела за регулисање пловидбе Дунавом (Европска дунавска комисија и Прибрежна дунавска комисија) и де-

финисан је интерес великих сила за Дунав. У исто време, као фактор на Дунаву појавила се и још увек несамостална српска држава, чији је значај временом постајао све већи.

Војни значај Дунава као пограничне реке за Србију показао се нарочито у време Првог светског рата, о чему Гулић пише у посебној глави *Стратешка важност Дунава и Први свјетски рат* (стр. 21-32). Ту стратешку важност показује место Дунава у плановима Немачке и Аустро-Угарске за продор на Исток, као и чињенице да су први напади на Београд и Србију у лето 1914. изведени са аустроугарских монитора (окопљених борбених бродова) са Дунава и Саве и да су Централне силе улагале велике напоре да обезбеде несметану пловидбу Дунавом после окупације Србије 1915. па до краја рата 1918, пре свега да би обезбедиле транспорт хране и муниције овом реком.

Крај Првог светског рата је довео до стварања новог стања на Дунаву, у којем је значајно место припало новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Аутор у глави *Крај Првог свјетског рата – југословенска држава на Дунаву* (стр. 33-46) описује ток повлачења аустро-угарских и немачких трупа у јесен 1918, избијање српске војске на Дунав и Саву, „лов“ на непријатељска пловила ради стварања сопственог

пловног парка и стварање првих војних и цивилних органа за управљање пловидбом на Дунаву крајем 1918. и почетком 1919. године. Као резултат „лова на пловила“ у рукама новостворене државе се до 1920. нашло преко 1.200 пловних објеката који су сматрани ратним пленом и који су после преговора и упорне дипломатске борбе, која је описана у глави *Расподјела дунавског пловног парка* (стр. 47-54), припали Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Тиме је нова држава, како пише Гулић, дошла у посед највећег пловног парка и постала „господар пловидбе на Дунаву“.

Аутор је посебну пажњу посветио регулисању међународног правног и трговачког положаја Дунава и пловидбе Дунавом после Првог светског рата. Тим питањима, стварању и раду међународних органа, доношењу регулативе, дипломатској борби, односима и сукобима великих сила и прибрежних држава, нарочито дипломатији и дунавској политици Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Гулић се бави у четири тематске целине. У глави *Статут Дунава* (стр. 55-62), описује се нови режим пловидбе Дунавом који је наговештен на Конференцији мира у Паризу 1919. и учвршћен доношењем Статута Дунава 1923. године. Дунав је проглашен међународном реком, на којој је важила слобода пловидбе и успостављена

је међународна управа преко Европске дунавске комисије и Међународне дунавске комисије, чиме су били учвршћени интереси и премоћ великих сила у питањима пловидбе Дунавом.

Цела глава *Међународна дунавска комисија* (стр. 63-96), посвећена је саставу, структури, раду и проблемима у раду тог органа, а посебно саставу и раду Сталне делегације Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца при Међународној дунавској комисији. Аутор детаљно излаже садржај рада Комисије током 20 година постојања и 49 седница, анализира основна питања и проблеме у раду, представља основна документа и садржај најважнијих састанака и упознаје нас са односима великих сила и прибрежних земаља и сукобима прибрежних земаља, пре свега Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Румуније. Сукоб интереса великих сила и прибрежних земаља аутор је детаљно приказао и у глави *Ђердапска администрација* (стр. 97-120), кроз рад служби које су се бавиле пловидбом у том најтежем и најосетљивијем делу Дунава. Сукобљени интереси Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Румуније довели су до дуготрајних и тешких преговора и нарушавали иначе блиске савезничке односе двеју земаља и до краја међуратног периода нису довели до задовољавајућег решења. Значај Дунава за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, посебно за извоз

жита, показан је и у кратком поглављу *Конзулат у Бразилу* (стр. 121-125).

Посебну главу *Политичке промјене у Европи и њихов одражај на питање Дунава* (стр. 127-150), аутор је посветио јачању Немачке током 30-их година и променама до којих је њена експанзија довела на Дунаву. Дунав је имао велики значај у немачким плановима за политички и економски продор ка Југоистоку и снабдевање храном и сировинама, те је сматран „реком будућности“ и „кичмом Рајха“. Немачко територијално ширење током 30-их година довело је и до ширења на Дунаву, гашења рада Међународне дунавске комисије и рушењем режима пловидбе Дунавом створеног успостављањем версајског система и до претварања Дунава у „немачку реку“ почетком Другог светског рата.

Гулић се у посебним тематским целинама бави и унутрашњим питањима и значајем Дунава за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца/Југославију у међуратном периоду. У глави *Пловидба Краљевине СХС/Југославије на Дунаву* (стр. 151-189) приказан је значај пловидбе Дунавом за привреду, трговину и саобраћај Југославије и делатност Српског бродарског друштва, Државне пловидбе, Југословенске речне пловидбе и других, мањих, приватних пловидбених друштава у међурат-

ном периоду. Аутор се нарочито бави проблемима у раду ових друштава, износи бројне афере и скандале и закључује да због лоше организације и управљања, дотрајалости пловног парка и велике конкуренције, југословенска пловидбена предузећа нису успевала да искористе значај пловног тока Дунава кроз Југославију.

У глави *Градитељски подухвати на Дунаву* (стр. 191-224) Гулић се бави и напорима југословенске државе да у међуратном периоду изгради нове мостове, пристаништа, бродоградилшта и зимовнике на Дунаву, искористи хидроенергетске потенцијале ове реке и прошири мрежу пловних путева. Многи градитељски подухвати на Дунаву у посматраном периоду остали су у фази планова и пројеката, а они који су довршени, реализовани су дуго и споро, уз бројне тешкоће, и углавном су уништени током Другог светског рата.

Аутор у последњој глави *Стратешка важност Дунава и Други свјетски рат* (стр. 225-255) пише управо о значају и збивањима на Дунаву, посебно на Ђердапу, током Другог светског рата. Полази се од значаја који је Дунав имао за транспорт жита и нафте из Румуније за Немачку и напора који је Рајх улагао да обезбеди сигурну пловидбу Дунавом током рата. О војном значају ове реке

говори и чињеница да је напад на Југославију почео управо нападом на Сипски канал у зору 6. априла 1941, затим борбе које су на Дунаву вођене током априлског рата, а посебно неуспешни покушаји савезника и покрета отпора у Србији да саботажама ометају интензивну пловидбу Дунавом током рата. Гулић последњу главу и књигу завршава савезничким бомбардовањима и полагањем мина у Дунав током 1944, избијањем Црвене Армије на обале Дунава и појавом нових фактора у дунавском питању на крају Другог светског рата: социјалистичке Југославије и Совјетског Савеза.

Књига доктора Гулића детаљно и свестрано обрађује веома значајну и до сада необрађену тему и сликовито показује значај Дунава и дунавског питања за спољну политику, економију, привреду, саобраћај и трговину југословенске краљевине између два светска рата. Заснована је на чврстим и обимним хеуристичким темељима и бројним подацима и закључцима, употпуњена кратким биографијама људи који су се на различите начине бавили проблемима Дунава, табеларним прегледима и фотографијама људи, бродова, мостова и установа везаних за Дунав. Осим историографског значаја књига обилује и резултатима значајним за друге научне ди-

циплине и струке, па се може препоручити и ширем кругу читалаца, а не само историчарима.

